

BEYNƏLXALQ İXTİRA TƏSNİFATI: MAHİYYƏTİ VƏ QURULUŞU

Kəmalə Məmmədova

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının magistrantı
mmedovakemale@gmail.com*

Xülasə: *Məqalədə sistemləşdirmə və onun tərkib hissəsi olan təsnifləşdirmə anlayışları şərh olunmuş. Kitabxana informasiya fəaliyyətinin əsasını təşkil edən kitabxana təsnifatlarına geniş yer verilmişdir. Məqalənin əsasını sahəvi təsnifat sistemi olan Beynəlxalq İxtira Təsnifatı təşkil edir. Həmçinin məqalədə əsas ixtira sənədi hesab edilən patent sənədlər, onların təsnifat xüsusiyyəti verilmişdir. Məqalədə beynəlxalq ixtira təsnifatının yaranma şəraiti, quruluşu, mahiyyəti, tətbiq sferası araşdırılmışdır.*

Açar sözlər: *Təsnifləşdirmə, sistemləşdirmə, xüsusi növ sənədlər, Beynəlxalq Patent Təsnifatı, Milli Patent təsnifatı.*

Giriş. Kitabxanalar milli və bəşəri intellektual resurslara yiyələnərək, bu resursların modern xidmət servisini təqdim edən mərkəzlər kimi formalaşır və formalaşmaqdadır. Uzun tarixə malik olan, bütün sosial sarsıntılardan sağ çıxan kitabxana bəşəriyyətin bütün yaddaşını özündə cəmləşdirdiyindən, sivilizasiyanın inkişafının sarsılmaz mənbəyi kimi özünü göstərir. Strukturlaşdırılmış strategiyanın əsası kimi, kitabxanalar öz sosial misiyasını qoruyaraq inkişaf edir və yenilənir. Bu yenilənmə və inkişaf kitabxanaların üzərinə müəyyən vəzifə və öhdəliklər qoyur. Qoyulan vəzifə və öhdəliklərin inkişafı kitabxanaların öz sosial misiyasını ön plana çəkir və istiqamətləndirir. Belə ki, kitabxananın əsas bazasını tipindən və növündən asılı olmayaraq sənədlər təşkil edir. Sənəd axını və kütləsinin idarə olunması və ona nəzarət kitabxananın qarşısına qoyduğu əsas istiqamətdir. Bu istiqamətin düzgün təşkilinin əsasını sistemləşdirmə və onun əsas tərkib hissəsi hesab edilən təsnifləşdirmə posesi təşkil edir. Kitabxana fondunun yaradılması, təşkili, qurulması bu proseslər olmadan həyata keçirilə bilməz.

Məsələnin qoyuluşu. Tədqiq olunan obyektlərin seçilmiş prinsip əsasında müəyyən bir sistemdə təşkil olunmasına sistemləşdirmə deyilir. Sistemləşdirmənin ən vacib növü təsnifatdır, yəni oxşarlıqların və fərqlərin müəyyən edilməsi əsasında obyektlərin qruplara bölünməsidir. Kitabxana təsnifatı dedikdə, kitabxana resurslarının sisteməlik şəkildə təşkil edildiyi və sıralandığı biliklərin təşkili sistemi başa düşülür. Kitabxana təsnifatları mövzuların sırasını əks etdirən və sənədlərin həmin ardıcılıqla saxlanmasına imkan verən qeyd sistemidir. Başqa bir mövqedən yanaşdıqda, təsnifat ayrı-ayrı obyektlərin və ya hadisələrin ümumi xassələrinə əsaslanaraq müəyyən obyekt və ya hadisələrin müəyyən siniflərini ifadə edən daha ümumi anlayışlar altında qruplaşdırılır.

masıdır. Obyektin müəyyən sinfə aid edilməsi ayrı-ayrı obyektlər haqqında birləşməliklərini aydınlaşdırır, təkcə bu obyektin xassələrini deyil, həm də qrupların, hadisələrin sinifləri arasında qarşılıqlı əlaqəni üzə çıxarmağa imkan verir. Oxşar xassələrə görə əlaqəli siniflərə təyin edilmədən obyekt anlayışları məhdud, natamam olardı. Sistemləşdirmə isə obyektlərin və ya hadisələrin siniflərinin bu siniflər arasında mövcud olan əlaqələrə uyğun olaraq müəyyən ardıcılıqla düzülmesidir. Obyektiv dünya hadisələrinin sistemləşdirilməsi sayəsində onlar şüurda ayrı-ayrılıqda deyil, müəyyən sistemdə əks olunur ki, bu da onların əlaqəsini daha dərinəndən dərk etməyə və bu biliklərdən praktiki fəaliyyətdə daha dəqiq istifadə etməyə imkan verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana təsnifatı olmasaydı, sənəd kütlələri kortəbii olaraq qalardı və bu bizim işimizi olduqca mürəkkəb hala gətirərdi. Düzgün sistemləşdirmənin təşkili bizə naməlum olan sənədlərin keyfiyyət xüsusiyyətlərini proqnozlaşdırmağa və elmi düşüncəni onların kəşfinə əylətliliyini təmin edir.

Sənədlərin sistemləşdirilməsi təcrübəsi (saxlama və axtarış məqsədləri üçün) xüsusi təsnifat sistemlərinə – kitabxana və bibliografik təsnifatlara və rubrikalara əsaslanır. Bura məzmun, yazı formatı, oxucuların sayı və s daxildir. Sənədlər məntiqi ardıcılıqla siniflər, alt siniflər və daha çox fraksiya bölmələri üzrə çəşidlənir. Siniflər və siniflər arasındakı münasibətlər notasiyada – simvollar dəsti (rəqəmlər, hərflər, işarələr) və onlardan istifadə qaydaları ilə göstərilir. Beləliklə, təsnifat sistemi nəşr edilmiş və yenidən nəşr edilmiş təsnifat cədvəlləri şəklində əhəmiyyətli tənzimləmə tapır. Bu sistemlərin iyerarxiyası (əsas bölmələr) elmlərin təsnifatına əsaslanır.

Kitabxanalarda istifadə olunan bir çox milli və beynəlxalq təsnifat sistemləri vardır. Ən çox yayılmış beynəlxalq təsnifatlar bunlardır:

1. Universal Onluq Təsnifat
2. Kitabxana və Bibliografik Təsnifatı
3. Beynəlxalq Patent Təsnifatı
4. Milli Patent Təsnifatı
5. Sənaye və kənd təsərrüfatı təsnifatı
6. Sənaye müəssisələrinin beynəlxalq təsnifatı
7. Əmtəə nişanlarının və xidmətlərinin beynəlxalq təsnifatı
8. Dövlət standartları təsnifatları

Məsələnin izahı: Qeyd edilən bu təsnifat sistemlərinin hər birinin özünə məxsus quruluşu və tətbiq arealı mövcuddur. Beynəlxalq İxtira Təsnifatı qeyd olunmuş təsnifat sistemləri arasında seçilən, sahəvi təsnifat sistemləri qrupuna daxildir. Ümumiyyətlə, patentlər haqqında məlumatlar 1617-ci ildə ilk patent verildiyi andan bu günə qədər istənilən bilik sahəsində ixtiraların tarixini izləməyə, texniki təfəkkürün hazırkı vəziyyətini və müxtəlif bilik sahələrində inkişaf istiqamətlərini müəyyən etməyə imkan verir. Əsas praktiki məqsəd analoji texniki həllərin axtarışını asanlaşdırmaqdır, onsuz patent ekspertizası aparmaq mümkün deyil. Patent məlumatlarını asanlaşdırmaq üçün xüsusi təsnifat yaradılmışdır. Təsnifatın izahına başlamazdan əvvəl patent sənədin mahi-

yətinə nəzər salmaq lazımdır. Patent ixtira üçün verilən müstəsna hüquq hesab edilir. Hansı ki, patent məhsul və ya proses bəzəsində, ümumiyyətlə, nəyisə etmək üçün yeni üsulları təmin edir və ya müəyyən problemin yeni texniki həllini təklif edir. Patent sənədləri isə ixtiraya verilən patent müraciətini özündə əks etdirən qeyd sistemidir. Hazırda iki ən məşhur patent təsnifatı sistemi kimi Beynəlxalq Patent Təsnifatı və Kooperativ Patent Təsnifatı hesab olunur. Patent təsnifatı məlumat bazalarımızda axtarışlar aparmağa kömək edir. Axtarışı asanlaşdırmaq üçün hər bir patent müəyyən edilmiş sxemə əsasən təsnif edilir. Təsnifat sxemi ixtiraları texniki sahəyə görə qruplaşdıran kodlar sistemidir, yeni oxşar ixtiralar eyni təsnifat altında qruplaşdırılır.

1954-cü il Avropa Konvensiyasının müddəalarına uyğun olaraq, İxtiralar üçün Patentlərin Beynəlxalq (Avropa) Təsnifatı 1968-ci ildə nəşr edilmiş və 24 mart 1971-ci ildə Strasburq Sazişinin imzalanmasından sonra İP-in ilk nəşri kimi qəbul edilmişdir. Rusiyada (keçmiş SSRİ) İxtiraların Beynəlxalq Təsnifatı 1970-ci ildən tətbiq edilir.

Bu təsnifat biliyin bütün sahələrini əhatə edir. Bu, funksional-sənaye prinsipinə əsasən qurulmuş iyerarxiyikli xüsusi xətti sistemdir. Bu təsnifat öz strukturunda təklif olunan ixtiranın funksiyalarına və tətbiqinə uyğun olaraq təsnifat bölməsi prinsipi ilə funksional prinsip arasında kompromis həlli təmsil edir. Bu, onun texniki və praktik xarakterini açıq şəkildə nümayiş etdirir. Bu təsnifat vasitəsi ilə patent fondunun müəyyən profilə uyğun olaraq komplektləşdirilməsi, texnikanın inkişaf səviyyəsinin öyrənilməsi və digər məsələlər həyata keçirilir.

Təsnifatın əsas cədvəli 8 bölmədən ibarətdir. Bölmələr böyük latın hərfləri (A-H) ilə ifadə olunmuşdur. Bölmələr aşağıdakılardır.

- A. İnsanın həyatı ehtiyaclarının ödənilməsi
- B. Müxtəlif texnoloji proseslər; nəqliyyat
- C. Kimya; metallurjiya
- D. Tekstil; kağız
- E. Sabit konstruksiyalar
- F. Mexanika; işıqlandırma; istilik; mühərriklər və nasoslar; silah; sursat;

partlayış

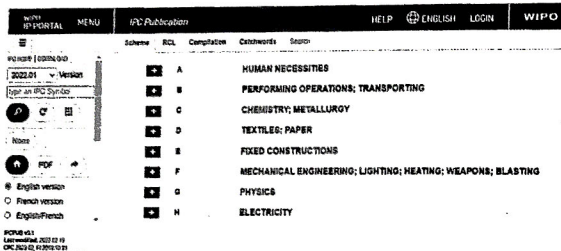
- G. Fizika
- H. Elektrik

Hər bölmə daxilində 5 alt bölmə, hər yarımbölmədə isə 20 sinif yaratmaq mümkündür. Nəticədə bir bölmədə 100 sinif, 8 bölmədə isə 800 sinif yaradıla bilər.

Beynəlxalq İxtira Təsnifatından istifadə edərək verilənlər bazasında axtarış aparmağın asan yolunu aşağıdakı sistem ilə aparmaq mümkündür. Bunun üçün ilk öncə İP-nin (Beynəlxalq İxtira Təsnifatının) Rəsmi Nəşrini açmaq lazımdır. Növbəti addımlar aşağıdakı kimidir:

1. İPC simvolunu daxil edin, məs. A47J 31/30, axtarış sahəsində və axtarış simgesini basın;
2. Körpü işarəsinə klikləyin;

3. Verilənlər bazası adına klikləyin, məs. PATENTSCOPE;
4. Verilənlər bazasında nəticələrə baxın.

IPC-rəsmi saytı
görünüşü

Beynəlxalq Patent təsnifatının aşağıdakı görünüşü xüsusiyyətlərini göstərmək olar:

- məlumat bazalarında texnologiya axtarışı üçün əsas meyarları təqdim etməklə, axtarış və ya ekspertiza üçün istifadə oluna bilən bibliografik məlumat kimi patent və ya qeyri-patent sənədlərinin axtarışı;
- dərc edilmiş patent müraciətləri və ya faydalı modellər də daxil olmaqla, patent sənədinin birinci səhifəsində, onun ehtiva etdiyi texniki məlumatlar göstərilməklə;
- axtarış orqanları tərəfindən verilən axtarış hesabatlarında patent axtarışlarının və ya ekspertizanın əhatə etdiyi texnologiya sahələrini göstərmək;
- kitabxanalarda və ya oxu otaqlarında, xüsusən kağız əsaslı patent kolleksiyalarına aid məlumat mənbəyi kimi, məs. ümumi patent kolleksiyalarına əsaslanan sənəd nömrələrinin və IPC simvollarının əlaqələndirilməsi;
- ipcpub.wipo.int internet saytında IPC səhifələrindən əldə edilə bilən IPC Rəsmi Nəşridə;
- ixtiralar və texniki həllər də daxil olmaqla patent məlumatı ilə bağlı ki-tablarda, məqalələrdə, jurnallarda və veb saytlarda.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2006-cı il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmiş Patentlərin Beynəlxalq Təsnifatının yeni (səkkizinci) nəşri iki səviyyəyə bölünür – əsas (genişləndirilmiş) və genişləndirilmiş (daha ətraflı). Əsas səviyyə təsnifatın yalnız ən böyük başlıqlarını ehtiva edir: bölmələr, siniflər, alt siniflər və əsas qruplar (təxminən 18.000 başlıq). Sırf əsas səviyyənin başlıqlarını ehtiva edən genişləndirilmiş səviyyə müvafiq olaraq təsnifatın bütün alt qruplarının işlənilməsi üçün hazırlanmışdır. 1971-ci il Strasburq Müqaviləsi ilə yaradılmış Beynəlxalq Patent Təsnifatı (IPC), patentlərin və faydalı modellərin aid olduqları texnologiyanın müxtəlif sahələrinə görə təsnifatı üçün dildən asılı olmayan simvolların iyerarxiik sistemini təmin edir. IPC-nin yeni versiyası hər il yanvarın 1-dən qüvvəyə minir.

Həmçinin təsnifatın rus dilində mətni Federal Əqli Mülkiyyət, Patentlər və Əmtəə Nişanları Xidməti (Rospatent) tərəfindən dərc edilmişdir.

Təsnifata əlavə olaraq patent idarələrindəki ekspertlər – patent müraciət-lərini təsnif etmək üçün çalışmanın məqsədini axtarmaqla, hər kəsi tədqiqata, inkişafa, ixtiraya cəlb etmək və onlardan istifadə etməklə patentlə bağlı mə-lumatlardan faydalana bilərlər. Belə ki, bu cür yanaşma ixtiraçıları, tədqiqatçıl-a-rı, müəllimləri, tələbələrini, hüquqşünasları, qlobal şirkətləri, yeni başlayanları bu təsnifata cəlb edəcək və istifadəsini zəruri hesab edəcək.

Beləliklə, Beynəlxalq İxtira Təsnifatı bütün dünyada olan təxminən 110 milyona yaxın patent sənədlərini axtarmaq üçün istifadə edilir. Bu, istifadəçiyə patentlə əlaqəli axtarışların bir çox növlərindən istifadə etməklə düzgün infor-mativ texnologiyanın, konkret bir şeyə aid olan patent sənədlərinin ətraflı siya-hılarının hazırlanmasını, həmçinin ixtira təsnifatının simvolları vasitəsilə təm-sil olunan texnologiyadan istifadə etməyə imkan verir. Beynəlxalq Patent Təsnifatı 100-dən çox ölkədə patent sənədlərini təsnif etmək üçün istifadə olunur. Təsnifatın orijinal versiyaları Çin, Alman, Yapon, Koreya, Polyak, Portuqal, Rus və İspan daxil olmaqla bir çox başqa dillərə tərcümələri ilə ingilis və fran-sız dillərində mövcuddur. Təsnifat sistemi həmçinin bütün dünyada patent təsnifatının birləşdirici sistemidir. Onun əsasında qurulmuş digər patent təsnifat-ları beynəlxalq miqyasda patent təsnifatı üçün maksimum uyğunluğu təmin edərək, daha ətraflı və təkmil təsnifat təmin edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

1. İsmayılov, X.İ, Mustafayeva S.M. Sənədlərin bibliografik təsnifləşdirilməsi [Mətn]: dərslik. – B.: BDU nəş-tı, – 2018. – 234 s.
2. Mustafayeva, S.M. Normativ-texniki sənədlərin təsviri və təsnifləşdirilməsi [Mətn] /elmi red. Ə.M.Rüstəmov. – Ə.M.Rüstəmov; red. T.F.Quliyev. – B.: BDU nəş-tı, – 2001. – s. 154-198.
3. Mustafayeva S.M., Müasir təsnifat sistemləri və onun tətbiqi [Mətn] //kitbxanaşü-nəşliq və bibliografiya: Elmi-nəzəri, metodik və təcrübə jurnal. – 2012. – №2. – s. 13-18
4. Mehdiyev, C.M. Elmi-texniki məlumatın təşkili və axtarışı sistemləri [Mətn] /C.M.Mehdiyev, Ə.M.Rüstəmov. – B.: Maarif, 1976. – 258 s.
5. <https://www.wipo.int/classifications/ipc/en/>

K.Mammadova

International patent classification: essence and structure

Abstract: The article explains the concepts of systematization and its classification. The library classifications, which form the basis of library information activity, are widely covered. The article is based on the International Patent Classification, a field classification system. Here are the patent documents, which are considered the main invention, and their classification. The conditions, structure, essence and scope of the International Patent Classification have been studied.

Keywords: Classification, systematization, special types of documents, International Patent Classification, National Patent Classification.

Международная классификация изобретений: сущность и структура

Резюме: В статье разъясняются понятия систематизации и ее классификации. Широко освещены библиотечные классификации, составляющие основу информационно-библиотечной деятельности библиотек, в основу статьи положена Международная классификация изобретений- система отраслевой классификации. В статье также приведены патентные документы, которые считаются изобретениями, и их классификационные признаки. В этой статье изучены условия, структура, сущность и сфера действия международной классификации изобретений.

Ключевые слова: Классификация, систематизация, специальные виды документов, Международная патентная классификация, Национальная патентная классификация.

Rəyçi: t.ü.f.dok. R.Ə.Qardaşov